

Een grafheuvel uit het neolithicum: aanzet van een funerair landschap te Gent-Hogeweg (Oost-Vlaanderen, BE)?

Tina DYSELINCK

1. Situering

In de zomer van 2011 heeft BAAC bv, in samenwerking met hun Vlaamse tegenhanger BAAC Vlaanderen bvba, een vlakdekkende opgraving uitgevoerd te Gent-Hogeweg, een site welbekend voor de aanwezigheid van kringgreppels. Deze kringgreppels waren eertijds door middel van luchtfotografie waargenomen, en later door een tweetal testputten bevestigd.

De vlakdekkende opgraving situeerde zich op een terrein van 5,8 ha tussen de Scheeplosserstraat, de Hogeweg en de Sint-Bernadettestraat te Sint-Amandsberg (Gent). Het centrale bos La Sapinière zou behouden blijven, maar gezien de aangetroffen sporenconcentraties rondom dit bos, is de verwachting voor bewaarde archeologie er eveneens zeer groot (Dyselinck, 2013; Fig. 1).

2. Het grafmonument

Net ten noorden van dit bos is een kleinere meervoudige grafstructuur aangetroffen met een eerder asymmetrische vorm die bestaat uit drie circulaire onderdelen waarvan de grootste een diameter van 17 meter heeft (Fig. 2). Rond een centrale begraving bevindt zich een kleine, quasi ronde kringgreppel met een diameter van 6 meter. Errond, met een verschuiving van het centrale punt naar het zuiden, bevindt zich een tweede kringgreppel met een diameter van 12 meter. Rond deze laatste kringgreppel is een palenkrans van het Glasbergen-type 5 aangebracht (Theunissen, 1999).

Het centrale graf bestaat uit een grafkuil met een noord-zuid oriëntering. Het betreft een in het vlak afgerond rechthoekige kuil met een lengte van 160 cm en een breedte van 80 cm. In coupe zijn twee vullingen te onderscheiden waarvan de onderste een natuurlijke laag vertegenwoordigt waarin, door bioturbatie en verticale dispersie, nog elementen uit de grafkuil konden aangetroffen worden. De grafvulling, met een geschatte (gezien de bioturbatie) bewaarde diepte van 8 cm, bevatte enkel verbrand bot (111 gr), zonder houtskool, wat een rigoureuze behandeling van het verbrand bot, vermoedelijk flotatie, impliceert na de dodenverbranding. Het fysisch antropologisch onderzoek op het botmateriaal duidt de crematieresten als dat van een jong volwassen of ouder (+15 jaar, onderzoek uitgevoerd door S. Lemmers). Het graf is gedateerd in 3320 ± 30 BP wat een gekalibreerde datering geeft in de midden-bronstijd A (onderzoek uitgevoerd door KIK; Fig. 3; Tab. 1). De datering is uitgevoerd op een stukje verbrand bot.

Context	Code	Datering BP	Cal BC (68,2 %)	Cal BC (95,4 %)
G104	KIA-47942	3320 ± 30 BP	1640-1530 BC	1690-1520 BC

Tab. 1 – Data koolstofdatering.

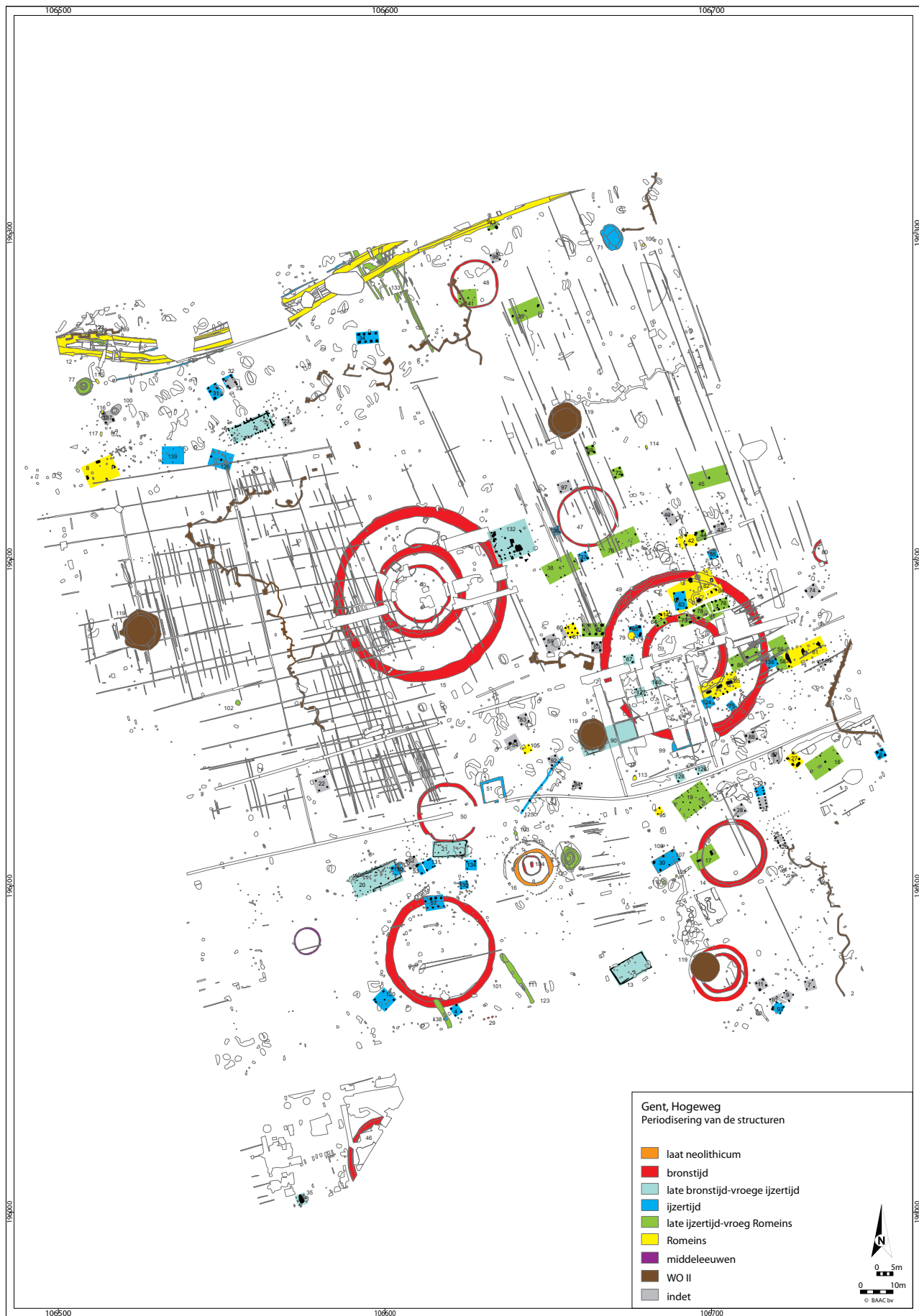

Fig. 1 – Fasering van de aangetroffen structuren te Gent-Hogeweg.

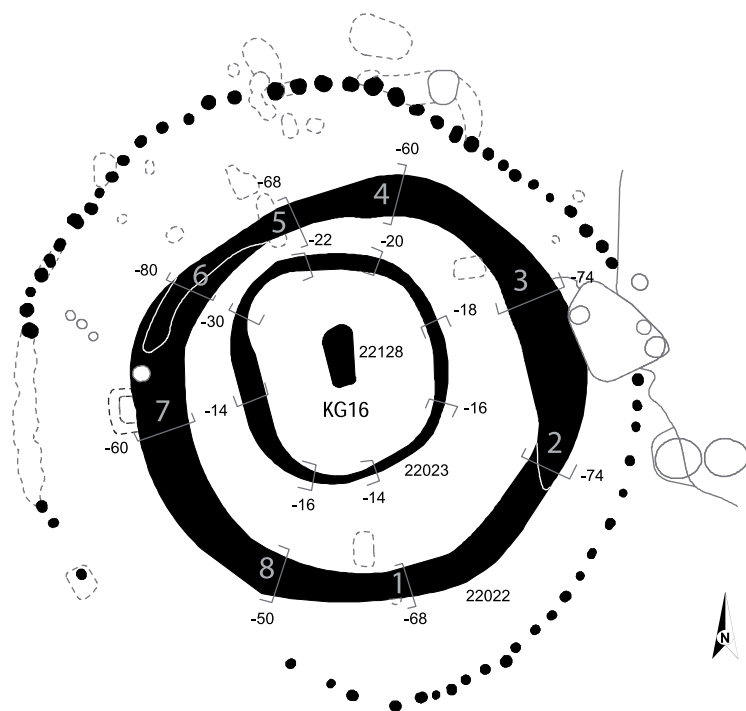
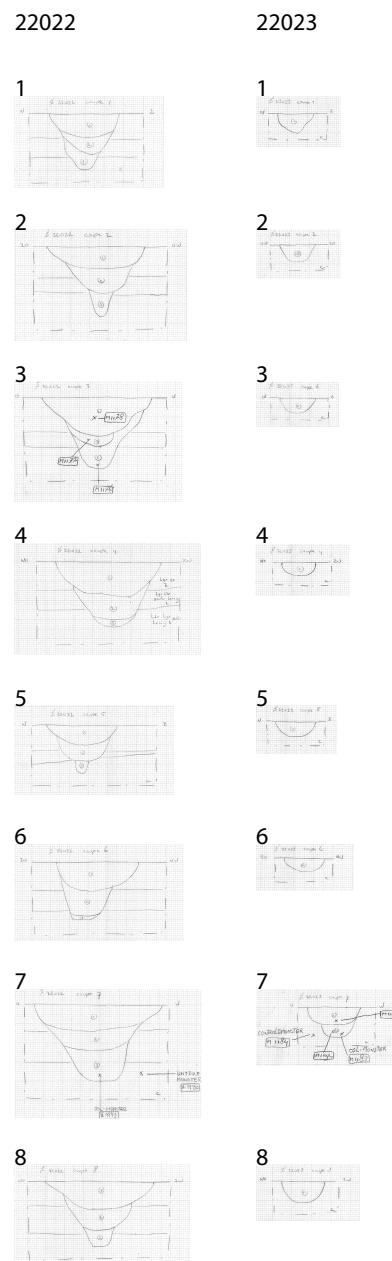

Fig. 2 – Vlaktekening van het grafmonument, met uitsneden van de coupetekeningen (schaal 1:400).

Dit graf vormt het centrale punt van de binnenste greppel en is vermoedelijk gelijktijdig aangelegd. De greppel is maximaal 70 cm breed en tot 22 cm onder het vlak bewaard. De buitenste greppel is waarschijnlijk op een ander tijdstip aangelegd gezien het centrale punt zich meer naar het zuiden bevindt. Deze greppel is tot 150 cm breed en tot 80 cm onder het vlak bewaard. Deze greppel vertoont de voor kringgreppels typische vorm en vulling. De onderste vulling zou dan getuigen van een snelle opvulling met sediment afkomstig van het grafheuvellichaam, terwijl het bovenste deel meer sporen van sedimentatie en bioturbatie vertoont, wat op een langzame opvulling wijst (Ampe et al., 1996). Deze onderste vulling wordt door middel van OSL-dateringen in het laat-neolithicum gesitueerd (uitgevoerd door het Risø National Laboratory, DK). De datering rond 4800 jaar geleden, met een afwijking van 300 jaar, plaatst de vorming van de oudste sedimentatie in de kringgreppel in het laat neolithicum en geeft tevens de originele oprichting van dit monument weer. Dit doet vermoeden dat de grootste kringgreppel een oudere grafheuvelfase vertegenwoordigt, terwijl de centrale begraving, de bijbehorende ondiepe kringgreppel en de palenkrans een jongere bijzetting betreffen.

De palenetting, met een ietwat asymmetrische vorm maar duidelijk rond de kleinste kringgreppel geplaatst, bestaat uit 60 bewaarde paalsporen. In het westen zijn de meeste paalsporen verdwenen. In het oosten is een deel verdwenen door de oversnijding van een jongere waterput. De bewaarde paalkuilen hebben een gemiddelde diameter van 30 cm en zijn tot 32 cm diep bewaard. Het is onmogelijk aan te geven of de binnenste kringgreppel en de palenkrans gelijktijdig of kort na elkaar zijn aangelegd, maar dat ze een directe relatie hebben, is duidelijk uit de opzet.

Risø nr.	Vnr	Diepte, cm	Leeftijd, ka	Dosis, Gy	(n)	Dosis ratio, Gy/ka	Onzekerheid %
12 33 05	1179	150	4,5 ± 0,3	7,5 ± 0,3	19	1,67 ± 0,07	20

Tab. 2 – Data OSL-dateringen.

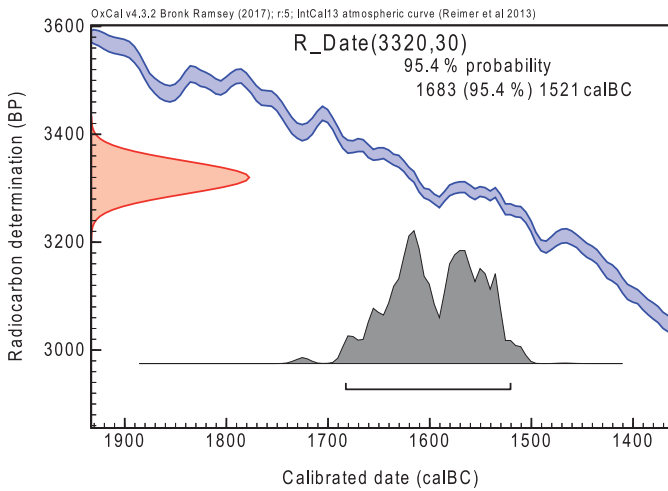

Fig. 3 – Grafiek koolstofdatering.

3. Daterende elementen in dialoog

Wat betreft absolute dateringen is de reconstructie van de levensloop van de grafheuvel gebaseerd op enkel een koolstofdatering van de centrale begraafing en een OSL-datering van de vulling van de buitenste greppel. OSL-dateringen op de vulling van greppels zijn sterk onderhevig aan bioturbatie en grondwaterstanden waardoor enige voorzichtigheid genomen moet worden bij een verdere interpretatie. Zo zijn niet alle gedateerde OSL-stalen van Gent-Hogeweg een succes gebleken. Toch, wanneer men alle gegevens van deze grafheuvel tegenover elkaar plaatst, komt men tot een plausibel verhaal waarin de absolute dateringen versterkt worden en een reconstructie kan opgezet worden.

Dat het graf centraal in de kleinste kringgreppel een datering heeft opgeleverd in de midden bronstijd A, dateert niet noodzakelijk het geheel. Uit recent onderzoek is duidelijk gebleken dat grafmonumenten beschouwd kunnen worden als kleine grafvelden met hun eigen fasering, wat betreft bijzettingen en inrichting. De datering van de onderste vulling in de buitenste kringgreppel, in het laat neolithicum, laat dit in ieder geval ook uitschijnen. Het is niet moeilijk in te beelden dat het grafmonument in de midden-bronstijd in gebruik is gebleven of in hergebruik is genomen, gezien er in de midden-bronstijd een groot grafheuvellandschap is ontwikkeld te Gent-Hogeweg, waarvan het huidig grafmonument slechts een kleine aanvulling lijkt te zijn (Fig. 1).

Het is eveneens niet uitzonderlijk een grafmonument uit het laat neolithicum als basis te gebruiken voor een midden-bronstijd grafmonument. Toch kan de vraag gesteld worden hoe een eerder lage neolithische grafheuvel zo lang als lichte verhevenheid in het landschap zichtbaar is gebleven. Dit vergt een doorgedreven onderhoud van het vermoedelijke heidelandschap gezien een dergelijke grafheuvel niet meer zichtbaar zou zijn indien zich een bos heeft ontwikkeld op de locatie. Dit houdt tevens in dat het landschap als belangrijk werd gepercipieerd om er zo veel energie in te steken.

4. Ruimer kader

Laat neolithische grafheuvels kunnen geïsoleerd voorkomen maar kunnen ook deel uitmaken van een lineair patroon. Hierdoor kunnen andere laat neolithische grafmonumenten verwacht

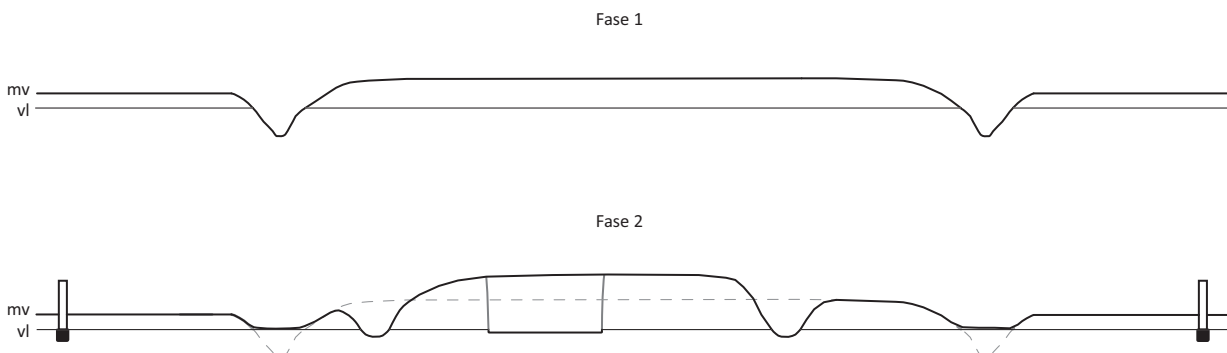

Fig. 4 – Fasering van het grafmonument aan de hand van een reconstructie van de doorsnede.

worden onder La Sapinière, maar evengoed als bouwphase van de reeds aangetroffen grafmonumenten. Deze zijn op dit ogenblik allen in de midden-bronstijd gedateerd op basis van vorm en onderlinge samenhang, maar een verder doorgedreven dateringsprogramma kan hier ongetwijfeld nog verrassingen aan het licht brengen. Een laat neolithische heuvel die later wordt herbruikt als basis voor een midden-bronstijd grafheuvel, is in Vlaanderen al eerder slechts beperkt aangetroffen: te Mol-Bergerijkse Heide, Ursel-Rozestraat en Sint-Andries-Refuge. Dit heeft vermoedelijk grotendeels te maken met beperkte dateringen in over het algemeen oudere opgravingen.

De grafheuvel van Mol, opgegraven in 1962, was ten tijde van de opgraving nog gedeeltelijk bewaard waardoor de fasering mooi was af te leiden uit de profieldocumentatie. In het oudste graf zijn drie klokbekers, twee vuurstenen en een botfragment gevonden. Later, in de vroege of midden-bronstijd is de heuvel tot twee maal toe vergroot. Het origineel grafmonument zou een grootte hebben gehad van 11 meter diameter, terwijl de volgende fasen naar 14,5 en 18,5 meter gaan (Beex & Roosens, 1962).

De oudste fase is door middel van drie koolstofdateringen tussen 2697 en 2278 BC (IRPA-3 : 4094 ± 240 BP; GrN-3641 : 4005 ± 60 BP, en GrN-6646 : 3895 ± 40 BP, de datering met grootste standaarddeviatie buiten beschouwing gelaten) gesitueerd (De Reu, 2012).

De site van Ursel-Rozestraat is welbekend (Bourgeois et al., 1989), maar de datering van de binnenste kringgreppel is minder bekend. Deze datering, op een stukje houtskool uit de onderste vulling van de kringgreppel, geeft een datering van 3620 ± 60 BP wat overeenkomt met een gekalibreerde datering tussen 2145 en 1870 BC (89,5 %, IRPA-818), met andere woorden op de overgang van het laat neolithicum en de vroege bronstijd. Er wordt in de publicatie wel duidelijk gewezen op de onzekere afkomst van het gedateerde houtskoolstaal. De grotere kringgreppel lijkt later opgericht, in de vroege of midden-bronstijd, waardoor ook hier duidelijk een ouder, mogelijk laat neolithische grafmonument is hergebruikt. Het is trouwens ook vastgesteld dat de kleinere kringgreppel gedicht was voor de oprichting van het groter, jonger monument.

Te Sint-Andries-Refuge (Brugge) wordt een meervoudig grafmonument door de opgravers geïdentificeerd als een oorspronkelijk laat neolithische grafheuvel die later, in de midden-bronstijd, is hergebruikt (Cordemans & Hillewaert, 2001). De datering in het laat-neolithicum van de binnenste twee greppels is gebaseerd op de constructie van beide. De kleinste kringgreppel is namelijk een kringgreppel waarin palen zijn opgericht. De twee kringgreppels hebben een opening in het oosten. Beide constructiewijzen worden veelal aangetroffen bij grafmonumenten die in het laat neolithicum gedateerd worden (Bourgeois, 2013), onder andere ook de oudste fase van het grafmonument van Edegem-Buizegem (Vandevelde et al., 2007). De koolstofdateringen op deze eerste fase van de structuur, allen uitgevoerd op houtskool waarvan de oorsprong niet met zekerheid is te achterhalen, geven latere dateringen mee. De later toegevoegde kringgreppels dateren vermoedelijk uit de midden-bronstijd en zorgen er zo voor dat de grafheuvel deel uitmaakt van een groter funerair landschap waarvan later zowel ten oosten als ten westen sporen zijn van teruggevonden (Hillewaert & Hoorne, 2006).

Dergelijk hergebruik is ook reeds in het buitenland vastgesteld zoals onder andere te Dover-Whitfield-Eastry bypass (GB; De Reu et al., 2012), maar is wijd verspreid in Nederland, waar vooral de midden-bronstijd wordt aangeduid als de periode bij uitstek waar aan hergebruik werd gedaan. Zowel opmerkelijk oudere als monumenten uit “dezelfde” periode worden er aangepast voor hergebruik (Bourgeois, 2013). Het hergebruik van laat neolithische grafheuvels is dus een wijdverspreid fenomeen dat vermoedelijk ook in Vlaanderen meer voorkomt dan tot op heden in onderzoek wordt waargenomen. Meer doorgedreven dateringen van meervoudige structuren zouden hier reeds een beter inzicht kunnen geven.

Bibliografie

AMPE C., BOURGEOIS J., CROMBÉ P., FOCKEY L., LANGOHR R., MEGANCK M., SEMAY L., VERLAECKT K., 1996. The circular view. Aerial photography and the discovery of Bronze Age funerary monuments in East and West-Flanders (Belgium). *Germania*, 74-1: 45-94.

BEEEX G. & ROOSENS H., 1963. Drie-periodenheuvel met klokbeker te Mol. *Archaeologia Belgica*, 75: 7-19.

BOURGEOIS Q., 2013. *Monuments on the Horizon. The formation of the barrow landscape throughout the 3rd and 2nd millennium BC*. Doctoraatstudie, Universiteit Leiden, Sidestone Press, Leiden.

CORDEMANS K. & HILLEWAERT B., 2001. Een eeuwenoude begraafplaats te Sint-Andries/Brugge (W.-VI.). *Lunula. Archaeologia protohistorica*, 9: 8-10.

DE REU J., 2012. *The Land of the Dead. A comprehensive study of the Bronze Age burial landscape in the north-western Belgium*. Doctoraatstudie, Universiteit Gent, Faculteit Letteren & Wijsbegeerte, Archeologie, Gent.

DE REU J., HAMMOND J., TORON S. &

BOURGEOIS J., 2012. Spatial and chronological continuities of Bronze Age cemeteries of north-western Europe. In: BÉRENGER D., BOURGEOIS J., TALON M. & WIRTH S. (ed.), *Gräberlandschaften der Bronzezeit. Paysages funéraires de l'âge du Bronze. Internationales Kolloquium zur Bronzezeit, Herne, 15.-18. Oktober 2008 / Actes du colloque international d'Herne, 15-18 octobre 2008*, Bodenaltertümer Westfalens, 51, Ph. V. Zabern, Darmstadt: 265-282.

DYSELINCK T., 2013. *Gent Hogeweg. Vlakdekende opgraving*. BAAC rapport A-11.0045, Gent.

HILLEWAERT B. & HOORNE J., 2006. Een tweede en derde bronstijdgrafheuvel te Brugge-Sint-Andries – Expressweg (prov. West-Vlaanderen). *Lunula. Archaeologia protohistorica*, 14: 105-110.

THEUNISSEN L., 1999. *Midden-bronstijdsamenlevingen in het zuiden van de Lage Landen: een evaluatie van het begrip 'Hilversum'-cultuur*. Doctoraatstudie, Universiteit Leiden, Leiden.

VANDEVELDE J., ANNAERT R., LENTACKER A., ERVYNCK A. & VANDENBRUAENE M., 2007. Vierduizend jaar bewoning en begraving in Edegem-Buizegem (prov. Antwerpen). *Relicta*, 3: 9-68.

Summary

In 2011 the excavation at Ghent-Hogeweg revealed a funerary middle Bronze Age landscape of which one of the grave monuments contained a late Neolithic building phase. That late Neolithic grave mound was later used as the base for a new middle Bronze Age grave mound that was part of the greater funerary landscape at that point.

Keywords: Late Neolithic, OSL, grave mound, reuse, Middle Bronze Age, Ghent-Hogeweg, prov. Oost-Vlaanderen (BE).

Résumé

En 2011, la fouille archéologique de Gand-Hogeweg a mis au jour un ensemble funéraire de l'âge du Bronze moyen, dont un des monuments funéraires conservait des vestiges sépulcraux d'une phase plus ancienne du Néolithique final. Ceux-ci, ainsi que son paysage, ont été préservés miraculeusement par l'érection d'un nouveau tertre funéraire.

Mots-clés : Néolithique final, OSL, tertre funéraire, réutilisation, âge du Bronze moyen, Gand-Hogeweg, Prov. de Flandre-Occidentale (BE).

Tina DYSELINCK
BAAC Vlaanderen bvba
11, Kleimoer
BE – 9030 Gent - Mariakerke
tina.dyselinck@baac.be